12-AMALIY MASHG'ULOT. Mukammal diz'yunktiv normal shakldagi bul funksiyalarini karno kartalari orqali soddalashtirish. Ikkilik mantiqiy amallariga mos sxemalar tuzish

Reja:

- 1. Ikkilik mantiqiy amallariga mos sxemalar tuzishga oid tushunchalar
- 2. Mustaqil bajarish uchun masala va topshiriqlar
- 2.1. Mantiqiy formulalarga mos Rele kontakt sxemalarini tuzing

1. Rele - kontaktli sxemalar (RKS).

Muloxazalar algebrasining formulalarini RKS yordamida realizatsiya (ifodalash) qilish.

Aftomatik boshkarish kurilmalari va EXM larda yuzlab va minglab rele, elektron lampa, yarim oʻtkazgich va magnit elementlarini uz ichiga olgan rele – kontakti va elektron – lampa sxemalar uchraydi. Bu sxemalar avtomatik boshkarish kurilmalari va EXM tarki

bida benixoya katta tezlikda juda murakkab operatsiyalar bajarishda bevosita ishtirok etadilar va avtomatlarning barcha ish faoliyatini boshkarib turadilar.

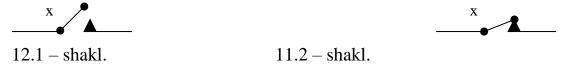
Biz kuyida Bul algebrasining yana bir modeli – rele kontakt sxemasi (RKS) bilan tanishamiz.

Xar bir kontakt fizik kurilma bulgan rele bilan birga boglangan bulib, rele kontaktni yopadi (ulaydi, yani kontakt orkali tok utadi) yoki ochadi (uzadi, yani kontakt orkali tok utmaydi). Biz rele – kontakt kurilmasini kontakt deb ataymiz.

Bundan buyon _____ sxema yordamida kontaktning xam yopik, xam ochik xolatlarini belgilaymiz.

11.1 va 11.2 – shakldagi eng oddiy sxemalarni mos ravishda *ochik* va *yopik* kontakt deyiladi. Tabiiyki, xar bir kontakt

fakat ikkita xolatda bulishi mumkin : "ochik" va "yopik" yoki "tok o'tkazmaydi" va "tok o'tkazadi".

Kontaktlarning bunday xolatlari muloxazalarning xam ikki xolatda yani 0 va 1 xolatdan bulishini eslatadi. Shunday kilib, kontaktning ochik xolatiga muloxazalarning "yolgon" – "0" qiymatini, yopik xolati esa muloxazaning "rost" – "1" qiymatini mos kuyish mumkin.

Demak, barcha kontaktlar bilan barcha elementar muloxazalar orasida uzaro bir qiymatli moslik mavjud ekan. Bundan buyon x muloxazaga mos keluvchi kontaktni xam shu xarf bilan belgilaymiz.

Kontaktlar ustida quyidagi operatsiyalarni kiritamiz:

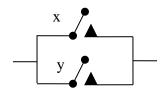
Kontaktlar kompozitsiyasi.

12.1-Ta'rif. x va u kontaktlarning kompozitsiyasi deb, ularni ketma – ket ulash natijasida xosil buladigan ushbu sxemaga aytiladi:

Kontaktlar yigindisi.

12.2-Ta'rif. x va u kontaktlarning yigindisi deb, ularni parallel ulash natijasida xosil buladigan ushbu sxemaga aytiladi:

Qarama – qarshi kontakt.

12.3-Ta'rif. x kontaktga qarama – qarshi kontakt deb, x kontakt yopik bulganda ochik, x kontakt ochik bulganda yopik boʻluvchi kontaktga aytiladi.

Quyidagi kontaktlar mos ravishda doimo yopik va doimo ochik kontaktlar deyiladi:

Yuqorida keltirilgan operatsiyalar yordamida uzgaruvchilari kontaktlardan iborat bulgan funksiyalar tuzish mumkin.

Xakikatan, kontaktning yopik xolatini 1, ochik xolatini esa 0 bilan belgilaylik. Bir necha kontaktlardan parallel va ketma – ket ulash natijasida tuzilgan murakkab sxema kontaktlar funksiyasi bulib, bu funksiya xam 1 yoki 0 qiymat kabul kiladi. Bundan tashkari, x va u uzgaruvchilarga mos ravishda x va u kontaktlar mos kelsa, u xolda ularning konyuksiyasi va dizyunksiyasiga kontaktlarni ketma – ket va parallel ulashdan iborat sxema mos kelishi ravshandir. Shunday kilib, muloxazalar algebrasining xar bir keltirilgan formulasiga (inkor amali fakat uzgaruvchilar ustida kelsa) mos kantaklardan tuzilgan yagona sxema mos kelar yekan. Malumki muloxazalar algebrasining xar bir formulasini keltirilgan formula kurinishiga keltirish mumkun. (teorema)

Bu esa kontaktlar tuplamida muloxazalar algebrasida malum bir manoda yekvivalent bulgan sxema kurish mumlun yekanligini kursatadi.

Kontaklar algebrasi deb ataluvchi bu algebraning bazi tengkuchliliklarini kurib chikaylik:

1.
$$\overline{(x)}^- \equiv x$$
, $x = x$. Ya'ni,

$$(\overline{\underline{x}})^{-} \equiv \underline{\underline{x}}$$

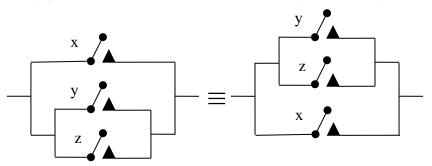
2. Kontaktlar yigʻindisi kommutativ operatsiyadir. xvy=yvx.

$$\begin{array}{c|c} x & y \\ \hline y & \end{array} = \begin{array}{c|c} x & \end{array}$$

3. Kontaktlar koʻpaytmasi

kommutativdir. xy = yx.

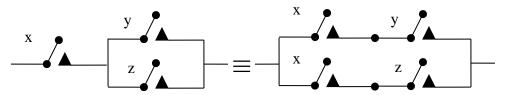
4. Kontaktlar yigʻindisi assotsiativlik xossasi. xv(yvz) = (xvy)vz.

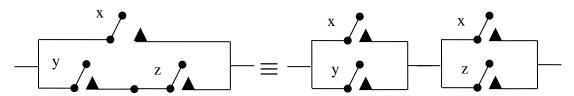
5. Kontaktlar kompozitsiyasi assotsiativligi. (xy)z=x(yz).

6. Kontaktlar kompozitsiyasi yigʻindiga nisbatan distributivdir. x(yvz)=xy v xz.

7. Kontaktlar yigʻindisi kompozitsiyasiga nisbatan disributivdir. xv(yz) = (xvy)(xvz).

8. Kontaktlar yigʻindisi idempomentdir. x v x=x.

$$-\boxed{x}$$

9. Kontaktlar yigʻindisi uchun yutilish qonuni. x(xvy)=x.

$$\begin{array}{c|c} x \\ \hline y \\ \hline \end{array} = \begin{array}{c|c} x \\ \hline \end{array}$$

10. Kontaktlar kompozitsiyasi idempotent operatsiyadir. xx=x.

$$\begin{array}{c} x \\ \hline \end{array}$$

11. Kontaktlar kompozitsiyasi uchun yutilish qonuni. xv(xy)=x.

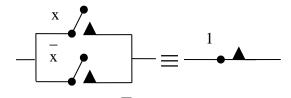
$$- \boxed{\begin{array}{c} x \\ y \\ \end{array}} = \boxed{\begin{array}{c} x \\ \end{array}}$$

12. Kontaktlar yigʻindisi uchun De Morgan qonuni. $\overline{xvy} = \overline{x} \overline{y}$.

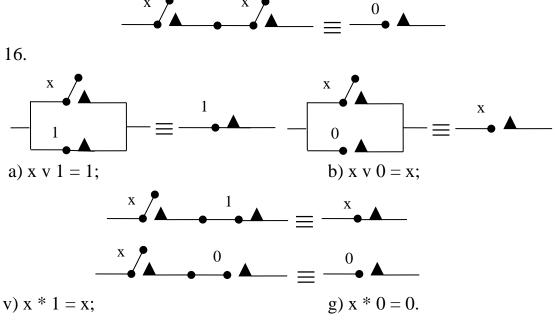
13. Kontakt kompozitsiyasi uchun De Morgan qonuni. $\overline{xy} = \overline{xvy}$.

$$\left(\begin{array}{c} x \\ y \\ \end{array}\right)^{-} \equiv - \begin{bmatrix} \overline{y} \\ \overline{y} \\ \end{array}$$

14. Uchinchisini inkor etish qonuni. xvx = 1.

15. Qarama - qarshilik qonuni. x = 0.

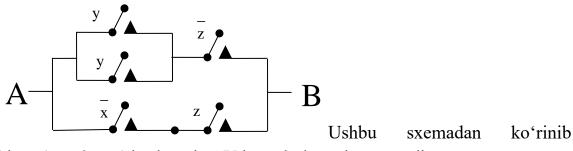

Yuqorida keltirilgan qonunlar barcha kontaktlar toʻplami kontaktlarni ketmaket ulash, parallel ulash va kontaktga qarama-qarshi kontaktni topish operatsiyalariga nisbatan Bul algebrasi tashkil etishini koʻrsatadi.

Yuqorida mulohazalar algebrasining har bir keltirilgan $U(x_1, x_2, ..., x_n)$ formulasiga $x_1, x_2, ..., x_n$ oʻzgaruvchi kontaktlardan tuzilgan yagona sxema mos kelishi aytilgan edi.

Aksincha, kontaktlarning ixtiyoriy sxemasiga mulohazalar algebrasining ma'lum bir keltirilgan formulasi mos keladi.

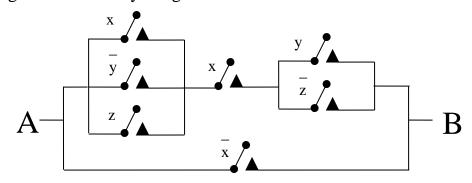
12.1-Misol 1. $U(x, y, z) = (xvy)\overline{z}v\overline{x}z$ keltirilgan formulaga mos keluvchi RKS tuzilsin.

turibdiki, x=1, y=0, z=1 boʻlganda AV kontaktdan tok oʻtmaydi.

Agar x=0, y=1, z=0 boʻlsa, u holda AV kontaktdan tok oʻtadi.

12.2-Misol Quyidagi RKS ga mos keluvchi mulohazalar algebrasining keltirilgan formulasini yozing.

Bu sxemada x, y, z kontaktlar parallel ulanganligi uchun ularga mos keluvchi x, y, z oʻzgaruvchilarning dizyunsiyasi olinadi, ya'ni xvyvz. Xuddi shunga oʻxshash ketma-ket:

 $(xv\overline{y}vz)x$, $(xv\overline{y}vz)x(yv\overline{z})$, $(xv\overline{y}vz)x(yv\overline{z})v\overline{x}$ formulasini hosil qilamiz.

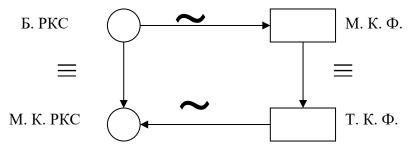
- **12.4-Ta'rif.** Mulohazalar algebrasining keltirilgan formulasiga mos keluvchi RKS ni tuzish mazkur formulani RKS yordamida realizatsiya qilish deyiladi.
- **12.5-Ta'rif.** RKS ning vazni deb unga kirgan barcha kontaktlar soniga aytiladi. Misol 2 dagi sxemaning vazni 7 ga teng.
- **12.6-Ta'rif.** Mulohazalar algebrasining $U(x_1, x_2, ..., x_n)$ formulasining uzunligi deb, bu formulaga kirgan barcha oʻzgaruvchilar soniga aytiladi (bunda oʻzgaruvchi va uning inkori turli oʻzgaruvchilar deb qaraladi).
- **12.3-Misol.** $U(x, y, z) = ((xv\overline{y} \rightarrow \overline{z})v\overline{x}yv\overline{z}$ formulaning uzunligi 6 ga tengdir.

Har qanday RKS uchun quyidagi masalani qoʻyish mumkin.Berilgan RKS ni shunday RKS bilan almashtirish kerakki, ular teng kuchli boʻlsin, hamda keyingi RKS ning vazni berilgan RKS ning vaznidan kichik boʻlsin.

Bu masala RKS ni **minimizatsiyalash masalasi** deyiladi. Albatta, murakkab va katta vaznga ega boʻlgan sxemalar uchun minimizatsiyalash masalasini bevosita sxemaning oʻzini shakl almashtirib yechish qiyin.

Bu masala odatda, berilgan RKS ga mos keluvchi mulohazalar algebrasining formulasini eng qisqa uzunlikka ega boʻlgan teng kuchli formula bilan almashtirish yordamida yechiladi.

Ushbu protsessni sxematik ravishda quyidagicha ifodalash mumkin:

Bunda:

B.RKS – berilgan RKS

M.K.F – mos keluvchi formula

TKF – teng kuchli formula

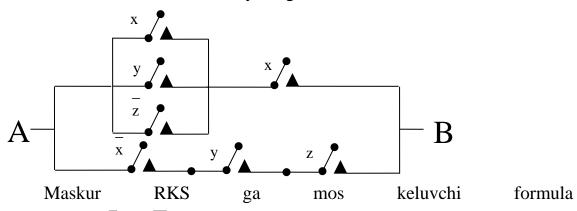
MK.RKS – mos keluvchi RKS

~ - mos qoʻyish

≡ - teng kuchlilik munosabati

12.4-Misol.

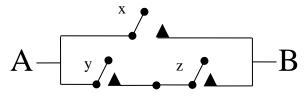
Ushbu RKS ni minimizatsiyalang.

 $U(x, y, z) = (x v y v \overline{z}) x v \overline{x} y z$. Berilgan kuchli almashtirishlar yordamida bu formulani quyidagi formula bilan almashtirish mumkin:

Demak, U(x, y, z) = x v y z;

Hosil boʻlgan formulaga mos keluvchi RKS:

Shunday qilib, bazni 7 ga teng boʻlgan berilgan RKS ni vazni 3 ga teng boʻlgan RKS bilan almashtirish mumkin emas.

2. Mustaqil bajarish uchun masala va topshiriqlar

2.1.Quyidagi mantiqiy formulalarga mos Rele kontakt sxemalarini tuzing.

$$2.1.1. x \land (x \rightarrow y);$$

2.1.2.
$$(\overline{xy} \rightarrow \overline{x}) \land (xy \rightarrow \overline{y})$$
:

2.1.3.
$$(x \rightarrow y) \rightarrow (y \rightarrow x)$$
:

2.1.4.
$$(x \lor \overline{z}) \to y \land z$$
;

2.1.5.
$$(x \lor y \to x \land z) \to (x \to x) \lor y \land z;$$

2.1.6.
$$(ab \rightarrow bc) \rightarrow ((a \rightarrow b) \rightarrow (c \rightarrow b))$$
;

2.1.7.
$$(\overline{a} \to c) \to ((\overline{b} \to \overline{a});$$

2.1.8.
$$(\bar{a} \rightarrow \bar{b}) \rightarrow ((bc \rightarrow ac))$$

$$\overline{xy} \leftrightarrow \overline{x} \lor xy$$

$$_{2.1.10.}$$
  $(x \leftrightarrow y) \land (xy \lor xy)$;

2.1.11.
$$xy \to (x \to y)$$
:

2.1.12.
$$x \lor y \to (x \leftrightarrow y)$$
:

$$2.1.13. x \lor y \rightarrow z$$
;

$$2.1.14.(x \rightarrow z)(y \rightarrow z) \rightarrow (x \rightarrow y)$$

$$2.1.15.(x \to x) \to z$$
;

$$2.1.16. x \rightarrow (x \rightarrow y);$$

$$= 2.1.17. x \cdot y \lor (x \rightarrow y) \cdot x :$$

$$2.1.18.(x \leftrightarrow y) \land (x \lor y);$$

$$2.1.19. (x\rightarrow y)(y\rightarrow z)\rightarrow (z\rightarrow x)$$

2.1.20.
$$(x \lor \overline{y} \to (z \to y \lor \overline{y} \lor x)) \land (x \lor \overline{x \to (x \to x)});$$

2.1.21.
$$(x \wedge \overline{x \wedge \overline{x}} \to y \wedge \overline{y} \to z) \vee x \vee (y \wedge z) \vee (y \wedge z);$$

2.1.22.
$$(x \land (y \lor z \to y \lor z)) \lor (y \land x \land \overline{y}) \lor x \lor (y \land \overline{x \land \overline{x}})$$
;

2.1.23.
$$(x\rightarrow y)(y\rightarrow z)\rightarrow (x\rightarrow z)$$
;

2.1.24.
$$(x \wedge z) \vee (x \wedge \overline{z}) \vee (y \wedge z) \vee (\overline{x} \wedge y \wedge z)$$
.

$$2.1.25. (x \rightarrow y) & (y \rightarrow z) \rightarrow (x \rightarrow z)$$

2.1.26.
$$((p \rightarrow q) \& (q \rightarrow r)) \rightarrow (p \rightarrow r)$$

2.1.27.
$$(x \to y) & (y \to z) \to (z \to x)$$

2.1.28.
$$(x \lor y \to (z \to y \lor y \lor x)) \& (x \lor x \to (x \to x)) \to y$$

2.1.29.
$$((p \land q) \leftrightarrow q) \leftrightarrow (q \rightarrow p)$$

2.1.30.
$$((p \rightarrow q) \& (q \rightarrow r)) \rightarrow (p \rightarrow r)$$